

УДК 325.223.332.15

Самофатова В.А.*докторант, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки промисловості
Одеської національної академії харчових технологій***СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ
ТА УМОВИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

У статті обґрунтовано сутність управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону. Визначені основні засади сталого розвитку агропродовольчої сфери. Доведено, що створення кластерів – одна з ефективних форм управління сталим розвитком підприємств агропродовольчої сфери.

Ключові слова: сталий розвиток, агропродовольча сфера, регіон, кластер, управління.

Самофатова В.А. УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА И УСЛОВИЯ ЕГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

В статье обоснована сущность управления устойчивым развитием агропродовольственной сферы региона. Определены основные принципы устойчивого развития агропродовольственной сферы. Доказано, что создание кластеров – одна из эффективных форм управления устойчивым развитием предприятий агропродовольственной сферы.

Ключевые слова: устойчивое развитие, агропродовольственная сфера, регион, кластер, управление.

Samofatova V.A. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRI-FOOD SPHERE IN THE REGION AND THE CONDITIONS FOR ITS ENSURE

In the article the essence of the management of sustainable development of the agri-food sphere in the region. The basic principles of sustainable development of agri-food sphere were determined. It is proved, that the creation of clusters – one of the most effective forms of management of the sustainable development of the agri-food sphere

Keywords: sustainable development, agri-food sphere, region, cluster, management.

Постановка проблеми. Стратегічною метою функціонування агропродовольчої сфери України в умовах глобалізації має стати зростання конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської і харчової продукції та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Велика територія України ще з далеких часів зумовила екстенсивну систему використання землі і ведення сільського господарства. Для прикладу, вартість продукції з 1 га в країні в 3,8 рази нижча, ніж у Великобританії, у 20 разів – ніж у Голландії і 25 разів – ніж у Швейцарії. При такій ефективності використання землі нам потрібно було б мати в обробітку її відповідно 8,7–1,7–1,3 млн га, а не більше 32 млн га, як нині. Україна повністю залежна від імпорту комбайнів і на 80% – тракторів; знос техніки становить понад 70% [1, с. 4]. Сільське господарство та харчова промисловість є одними найбільших забруднювачів земельних і водних ресурсів.

Тому першочерговими завданням у агропродовольчій сфері є створення сприятливих умов для скорочення питомої ваги ресурсоемних та екологічно-небезпечних технологій, сприяння веденню підприємницької діяльності, націленої на впровадження технологій органічного землеробства, виробництва харчової продукції з покращеними якісними характеристиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування методологічних основ сталого розвитку є результатом досліджень протягом тривалого періоду часу. Це роботи В. Вернадського, Г. Дейлі, Л. Руденка, І. Бистрякова, Л. Корнійчука, Г. Брунланд. Суттєвий внесок у дослідження сталого розвитку агропродовольчої сфери зробили: О. Попова, М. Хвесик, О. Павлов, П. Саблук, Д. Шиян, О. Сайко, О. Митяй, В. Лагодієнко. Теоретичні та практичні моделі формування і розвитку кластерних систем розглядаються в роботах С. Соколенка, М. Войнарєнка, О. Одінцева, М. Кропивка, В. Ніценка. Завдяки роботам цих науковців вибудовано систем-

ний підхід до сталого розвитку. Проте аналіз сталого розвитку агропродовольчої сфери на регіональному рівні потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає у розробці пріоритетних напрямків забезпечення сталого соціо-еколого-економічного розвитку агропродовольчої сфери регіону та усіх його складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталый розвиток агропродовольчої сфери ґрунтується на економічному, екологічному та соціальному розвитку та потребує створення відповідного механізму. Основні складові економічного розвитку: прийняття відповідних економічних законів розвитку, збалансований розвиток виробничого потенціалу, оптимізація виробництва і розподілу продукції. Механізм екологічного розвитку включає: відповідність сільськогосподарського виробництва законам природи, використання ресурсозберігаючих технологій, впровадження безвідходного виробництва. Механізм соціального розвитку складається з: всебічного розвитку людського капіталу, забезпечення повної зайнятості, благополуччя і високої якості життя [2, с. 61].

Прийнятно до проблем агропродовольчої сфери можна вважати, що забезпечення сталого розвитку спрямоване на збалансоване вирішення соціально-економічних проблем розвитку при недопущенні зменшення її природно-ресурсного потенціалу, збереженні і покращенні навколишнього середовища, задоволенні потреб теперішнього і майбутнього покоління у продуктах харчування. Водночас, визнаючи рівноцінність кожного члена тріади складових сталого розвитку (суспільство – економіка – природа), усе ж вважаємо, що в їх сукупності визначальне місце належить економічній складовій, оскільки саме вона формує передумови сталого функціонування решти підсистем.

За трактуванням О. Л. Попової, концептуальними засадами сталого розвитку агропродовольчої сфери як інтегрованої агросоціоекосистеми доцільно визнати такі: еколого-соціальний імператив у моделі

розвитку, максимальне використання внутрішніх ресурсів за економії зовнішніх, ресурсозбереження, зрівноваженість галузевого і територіального розвитку, оптимальне поєднання великих і малих форм агрогосподарювання, важливість превентивних еколого-убезпечувальних заходів, інноваційне застосування знань, досягнень науки і техніки [3, с. 19].

Важливою умовою сталості розвитку агропродовольчої сфери є забезпечення екологічної безпеки та ефективності природокористування. Це пов'язано з тим, що основою виробничого процесу у сільському господарстві є земля і пов'язані з нею природні ресурси. В свою чергу, стан даних ресурсів і визначає ефективність агропродовольчої сфери та її розвиток у довгостроковій перспективі. Останнім часом землеробство України потерпає насамперед від природних катаклізмів – засух, злив та повеней, буревіїв і інших екстремальних погодних умов. Причиною деградації ґрунтів є опустинювання земель, непомірне їх розорювання, зрошення та збезліснення територій. Саме переведення ріллі у природні кормові угіддя і заліснення забезпечить охорону їх і збереження для майбутніх поколінь, використання землі в єдиному сплетінні інтересів галузі рослинництва і тваринництва. Структура сільськогосподарських земель Південного регіону представлена у таблиці 1.

За даними вчених в Україні необхідно зменшити площу ріллі мінімум на 10 млн га і перевести її у природні кормові угіддя та під заліснення. При цьому буде дещо відновлено порушене нами співвідношення між природними комплексами – площами луків, лісів, посівів; стабілізується екологічна рівновага в агроландшафтах [1, с. 8].

Одним з основних природних чинників, що зумовлюють найважливішу здатність ґрунтів – забезпечувати урожайність сільськогосподарських культур – є вода. Ґрунтові води забруднені залишками мінеральних добрив, пестицидами, солями важких металів, нафтопродуктами тощо. При забрудненні води, повітря, ґрунту неможливо забезпечити чистоту харчових продуктів, що негативно впливає на здоров'я населення України. За технологічним та економічним змістом харчова промисловість є високо інтегрованою з сільським господарством галуззю виробництва і природно, що неврожаї, кон'юнктурні коливання цін на сировину та матеріали призводять до коливання попиту й пропозиції на окремі види продукції.

Південний регіон знаходиться у межах Причорноморської низовини і включає три області – Одеську, Миколаївську та Херсонську і є, на наш погляд, функціональним, з погляду сталого розвитку агропродовольчої сфери. Зокрема, в Європі існує Номенклатура статистичних територіальних одиниць (NUTS) де регіони поділяються на два типи: нормативні (адміністративні) та аналітичні (або функціональні). До перших відносяться регіони з чітко визначеними кордонами та історичним підґрунтям, до других – регіони, виділені за географічними, економічними

чи соціальними критеріями. Система NUTS сприяє макроекономічному аналізу просторових одиниць [4, с. 223]. Однією з принципів закономірностей є відповідність розміщення продуктивних сил вимогам національної економічної безпеки. Рівень економічної безпеки держави, що визначається саме фактором розміщення продуктивних сил, залежить від: рівня забезпеченості власних потреб у мінерально-сировинних та енергетичних ресурсах; галузевої і виробничої структури господарських комплексів; завершеності технологічних циклів виробництва; інтегрованості в світовий економічний простір.

Південний регіон – це житниця України, яка багата на неоціненні скарби природи та має потужний інтелектуальний потенціал громад. Значна протяжність узбережжя по території регіону дає можливість для розвитку туризму, а також для активної участі у транскордонному співробітництві країн Чорноморського басейну. Південний регіон України відчуває гостру нестачу забезпечення водними ресурсами. Природні та кліматичні умови області сприятливі для інтенсивного високоєфективного розвитку агропродовольчої сфери та комфортного проживання людей.

Одеська область – найбільша за площею область України (її територія становить 33,3 тис. кв. км – 5,5% території України) розташована на крайньому південному заході України, вздовж державних кордонів з Республікою Молдова та Румунією. Область розташована на перехресті міжнародних транспортних магістралей із півночі на південь та із заходу на схід, що визначає певним чином спеціалізацію регіону та пріоритети його розвитку. Сільське господарство Одеської області – одна з основних за обсягом виробництва і зайнятості трудових ресурсів галузь матеріального виробництва. В ній зайнято 35% населення, зосереджено понад половину виробничих фондів, виробляється 42% валового суспільного продукту, 80% товарів народного споживання. Земельний фонд області складає 3331,3 тис. га, в тому числі 2594,5 тис. га (78,0%) – сільськогосподарські угіддя, з них 2076,5 тис. га (80,0%) – рілля, 19,9 тис. га (0,9%) – перелоги, 90,7 тис. га (4,4%) – багаторічні насадження, 50,6 тис. га (2,4%) – сінокоси, 356,8 тис. га (17,2%) – пасовища. В харчовій промисловості базові підприємства зосереджені в олійножировій, м'ясомолочній, консервній та виноробній галузях [5].

Миколаївщина знаходиться в зоні родючих чорноземів, які на півдні переходять у каштанові. Основну частку в загальній структурі земельного фонду області займають сільськогосподарські землі – 2006,7 тис. га. Питома вага регіону у виробництві продукції сільського господарства в Україні 2013 року становила 3,7%. У валовому виробництві сільськогосподарської продукції продукція рослинництва становить 80,4%, тваринництва – 19,6%. Із видів сільськогосподарської продукції найбільшу питому вагу займають технічні культури (40,5%),

Таблиця 1
Сільськогосподарське використання земельного фонду Південного регіону, тис. га [1, с. 6]

Області	Всього землі	Зокрема сільськогосподарські угіддя	З них всього ріллі	Розораність, %	Переведення ріллі в природні кормові угіддя і заліснення	Залишається ріллі в усіх категоріях господарств	Розораність, %
Одеська	3331,3	2572,5	2096,8	81,5	645,3	1451,5	57,5
Миколаївська	2472,7	2075,9	1753,8	84,5	540,0	1213,8	58,2
Херсонська	2831,7	1978,8	1750,8	88,7	512,6	1238,2	62,8

зернові культури (38,6%), молоко (50,8%), м'ясо (30,3%). Миколаївська область має всі передумови стати регіоном сталого економічного зростання на основі інноваційної промисловості, розвинутого транспортно-логістичного центру, важливим продовольчим центром країни з екологічним, високоефективним сільським господарством, комфортним та безпечним краєм, де є всі умови для всебічного розвитку людини [6].

Територія Херсонської області розташована у південній частині України, в басейні нижньої течії р. Дніпро в межах Причорноморської низини, омивається Чорним і Азовським морями, Сивашем та Каховським водосховищем. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України Херсонська область за рядом показників входить в п'ятірку лідерів, а саме, в галузі тваринництва за січень-серпень 2015 року:

- друге місце по виробництву яєць від птиці всіх видів – 1184,4 млн. шт.
- п'яте місце по наявним поголів'ям птиці всіх видів – 17026,1 тис. гол.

За показниками продуктивності в сільськогосподарських підприємствах:

- четверте місце по середньодобових приростах ВРХ – 562 грам. (по Україні – 525 грам.).
- друге місце по середньому надою на одну корову – 4316 кг/гол. (по Україні – 3756 кг/гол).
- в галузі рослинництва на 7 вересня 2015 року (оперативні дані):
 - перше місце по врожайності сої – 31,8 ц/га. (по Україні – 17,7 ц/га).
 - п'яте місце за підготовки ґрунту під посів озимих – 561 тис. га. [7].

Сільське господарство відноситься до провідних галузей економіки області, що має значний вплив на рівень та якість життя населення, стабільну роботу галузей, що споживають сільськогосподарську продукцію, формування експортного потенціалу. У масштабі України на Херсонську область припадає 4,7% сільськогосподарських угідь і 3% сільського населення. Питома вага області в загальних обсягах виробленої сільськогосподарської продукції країни у 2014 році становила 3,9%, що є недостатнім з огляду на її агрокліматичний потенціал [8]. У сучасних умовах стан використання земельних ресурсів області не завжди відповідає вимогам їх охорони, оскільки в результаті антропогенної діяльності порушено екологічно безпечне природокористування, в першу чергу порушено допустиме співвідношення площ угідь, зокрема: ріллі, пасовищ, сінокосів, земель водного та лісового фондів. Одна з головних проблем землекористування в області – інтенсивний розвиток процесів деградації ґрунтів. Одними із важливих питань прогнозованості виробництва і збуту сільськогосподарської продукції у перспективі для області постають питання наявності переробних підприємств, розвитку логістики зі зберігання продукції.

Природно-кліматичні умови та родючі землі Південного регіону сприяють подальшому розвитку агропродовольчої сфери України, дозволяють отримувати високі врожаї всіх сільськогосподарських культур в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. Сучасний стан екосистем і навколишнього середовища Південного регіону змушує змінювати точку зору щодо подальшого господарського розвитку, технічного прогресу й оцінювати їх з урахуванням екологічних пріоритетів та наявності екологічних ризиків.

Вихід вітчизняних підприємств агропродовольчої сфери на нові, зовнішні ринки збуту можливо забезпечити переважно шляхом утворення інтегрованих структур кластерного типу. Зокрема, на початку листопада 2016 року Китай ініціював створення Зони вільної торгівлі з Україною. Локомотивом нарощення обсягів експорту з України стали зернові. Зокрема, Китай активно закупляє український ячмінь і пшеницю, а найбільшим попитом користується кукурудза, поставки якої вирости майже в 21 раз, починаючи з 2013 року. Поруч із розвитком торгівлі сировинною продукцією, активно розвиваються поставки продуктів переробки. Експорт пшеничного борошна зріс з 0,3 млн дол США у 2011 році, до майже 17 млн дол США у 2015 році. Також минулого року Україна почала експортувати в Китай крохмаль і солод. Значну частку в поставках займає олія, в основному мова йде про соняшникову олію, експорт якої за останні 5 років збільшився у 4,7 рази. Також зросли поставки соєвої і ріпакової олії. Натомість з Китаю в Україну можливо вирощення поставок риби і моллюсків, а також цитрусових, приправ (в основному імбиру), соків, а також екстрактів з кави або чаю [9].

Під агропромисловою кластеризацією, автори роботи [10, с. 5] розуміють «концентрацію та спеціалізацію агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих продуктових ланцюгів: виробництво-зберігання-переробка та реалізація сільськогосподарської продукції на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції та підвищення прибутковості». На думку В. С. Ніценко, кластер – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону [11, с. 66]. Кластер – це група взаємопов'язаних компаній і установ, що спроможна ефективно використовувати наявний внутрішній ресурсний потенціал. Найбільш дієвим інструментом законодавчої підтримки кластерних ініціатив в Україні є регіональні програми та стратегії регіонального розвитку. У формі кластерної моделі доцільно впроваджувати зелену економіку [12, с. 112].

Найціннішим ресурсом в галузі сталого розвитку, що належить суспільству, є людський інтелект, а основним фактором розвитку науково-технічного прогресу і цієї галузі – знання людей, їх здатність створювати багатство. Зі зростанням виробництва вдосконалюватимуться й ускладнюватимуться його процеси, загострюватиметься конкуренція – у загальний процес нині активно втягується наука і той хто зможе найкраще нею скористатися – вийде переможцем у вирішенні продовольчої проблеми.

Кінцевою метою забезпечення сталого розвитку будь-якого регіону чи країни є досягнення високого рівня життя її населення. Тому соціальний напрямок орієнтований на формування заходів по підвищенню рівня і якості життя населення, що проживає у сільській місцевості, так як саме воно, переважно, зайняте у агропродовольчій сфері. Як констатують П. Т. Саблук та М. Ф. Кропивко, соціальний і економічний занепад села продовжується. Однією з причин стало відокремлення розвитку агропродовольчого виробництва від розвитку соціальної сфери сільських територій. Так, сільськогосподарські підприємства, що раніше опікувалися розвитком об'єктів соціаль-

ної інфраструктури, переважно не можуть більше фінансувати соціальну сферу села. Органи місцевого самоврядування, за умов відсутності достатніх коштів у місцевих бюджетах не в змозі, як правило, забезпечити просте, а тим більше розширене відтворення соціальної інфраструктури села [10, с. 8].

Слід відзначити, що управління сталим розвитком регіональної системи повинно ґрунтуватися на наступних принципах [13, с. 25]: 1) збалансованість – розвиток регіону повинен забезпечувати пропорційність трьох його складових: економічної, соціальної та екологічної; 2) самозабезпеченість – наявність в регіоні необхідних матеріальних, фінансових і людських ресурсів; 3) самодостатність – здатність регіону задовольняти матеріальні, фінансові і культурні потреби населення; 4) саморозвиток – наявність в регіоні науково-технічного і виробничого потенціалів, які забезпечують його гармонізацію з навколишнім середовищем. Тобто сутність запропонованих принципів сталого розвитку регіону розкривається через формування сукупностей показників кожної зі складових сталого розвитку: економічної, соціальної та екологічної.

Висновки. Отже, сталий розвиток повинен стати нерозривною частиною процесу планування і управління в регіоні. Регіональна політика сталого розвитку агропродовольчої сфери повинна ґрунтуватися на найповнішому використанні переваг просторового положення регіону, узгоджуючи інтереси суспільства і природи для досягнення поставлених цілей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сайко В. Ф. Наукові основи стійкого землеробства в Україні / В. Ф. Сайко // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН». – 2010. – Вип. 3. – С. 3–17.
2. Mitiai, O., Lagodiienko, V., and Safonov V. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development in agricultural sphere / Economic Annals-XXI (2015), 155(11-12), 59–62.
3. Попова О. Л. Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН». – 2010. – Вип. 3. – С. 18–27.
4. Семенов В. Ф. Регіональна економіка: навч. посібник. – К.: МП «Леся», 2008. – 595 с.
5. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/32-VII.pdf>
6. Стратегія розвитку Миколаївської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mk.gov.ua/ua/economy/strateg>
7. Економіка АПК. Офіційний сайт Херсонської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.khoda.gov.ua/ekonomichnij-rozvitok-xersonskoi-oblasti/agropromislovij-kompleks/ekonomika-ark/>
8. Економіка АПК. Офіційний сайт Херсонської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://khoda.gov.ua/ekonomichnij-rozvitok-xersonskoi-oblasti/agropromislovij-kompleks/ekonomika-ark/>
9. Чого очікувати від ЗВТ з Китаєм? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/chogo_ochikuvati_vid_zvt_z_kitaem
10. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3–12.
11. Ніценко В. С. Теоретичні засади функціонування вертикально-інтегрованих структур в агропромисловому комплексі / Ніценко В. С. // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 63–69.
12. Рибачук В. П. Кластерна модель інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіону на засадах зеленої економіки / В. П. Рибачук // Вісник ХДУ. Серія «Економічні науки» – 2016. – Вип. 19. Ч. 1 – С. 110–113.
13. Моделирование устойчивого развития регионов: [монография] / [под общей ред. Н. А. Кизима. – Х.: «ИНЖЭК», 2010. – 180 с.

УДК 338.22:332

Шоля Р.І.
*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО РОЛЬ У ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто історичне бачення і формування поняття підприємництва та основні погляди на постать підприємця. Виділено цілі, які прагне досягти підприємець у своїй діяльності. Автором увагу приділено ознакам та функціям підприємництва. Підкреслено роль підприємництва в економічному розвитку країни та її регіонів.

Ключові слова: підприємництво, регіональна економіка, підприємець, ознаки підприємництва, функції підприємництва.

Шоля Р.И. СУЩНОСТЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ЕГО РОЛЬ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНА

В статье рассмотрено историческое видение и формирование понятия предпринимательства и основные взгляды на фигуру предпринимателя. Выделены цели, которые хочет достичь предприниматель в своей деятельности. Автором уделено внимание признакам и функциям предпринимательства. Подчеркнута роль предпринимательства в экономическом развитии страны и ее регионов.

Ключевые слова: предпринимательство, региональная экономика, предприниматель, признаки предпринимательства, функции предпринимательства.

Sholya R.I. THE ESSENCE OF ENTREPRENEURSHIP AND ITS ROLE IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

The article touches upon the historical consideration and the formation of the notion of enterprise and basic viewpoints on the figure of the entrepreneur. The author stresses that much attention of modern researches has been devoted to the basic aims, enforcing the entrepreneurs to carry out this type of activity. The basic aims of the entrepreneur have been singled out. Much attention has been paid to the features and the functions of the entrepreneurship. Its role in the economic development of the country and its region has been stressed as well.

Keywords: entrepreneurship, regional economy, entrepreneur, features of the entrepreneurship, functions of the entrepreneurship.